

IMOM AL-BUXORIY ASARLARIDA MA'NAVİY-AXLOQIY TARBIYA

S.M.Norboyeva – doktorant

Termiz davlat universiteti

Tayanch soʻzlar: urf-odat, qadriyat, ma'naviyat, madaniyat, Qur'oni karim, hadis, odob, axloqiy sifatlar, payg'ambar, idrok, ruh, iymon, ibodat, amal, xulq.

Ключевые слова: обычай, ценность, духовность, культура, Священный Коран, хадис, нравы, нравственные качества, пророк, восприятие, дух, вера, молитва, действие, характер.

Key words: custom, value, spirituality, culture, Holy Qur'an, hadith, manners, moral qualities, prophet, perception, spirit, faith, prayer, action, character.

Buyuk ne'matlardan biri bo'lmish mustaqillik xalqimiz uchun milliy urf-odatlarini o'rganish, ajdodlarimizning boy madaniy va ma'naviy merosidan bahramand bo'lish uchun keng imkoniyatlar yaratdi.

Respublikamiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan bu borada ancha xayrli ishlar amalga oshirildi. Jumladan, buyuk muhaddis, alloma Imom al-Buxoriy ijodiga, uning merosini o'rganishga katta e'tibor qaratildi.

Islom ta'limotining bilimdoni, butun musulmon dunyosi uchun muqaddas bo'lmish axloqiy-huquqiy munosabatlarni ifoda etgan. Eng mukammal va ishonchli hadislar to'plamini tuzib chiqqan zotning to'liq ismi Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil ibn Ibrohim ibn al Mug'ira ibn Bardazbeh al-Ja'fiy al Buxoriydir.

Muhammad al-Buxoriy hijriy 194-yil shavval oyining 13-kuni, milodiy 810- yil 20-iyulda, ko'pchilik arab olimlarining fikricha, juma kuni peshindan keyin tug'ilgan [1:478]. Buxoroda tug'ilganligi uchun "al-Buxoriy" tahallusi bilan nom qozongan. O'sha davrdan boshlab, bu shahar ulug' muhaddis tug'ulib o'sganligi sharafiga Buxoroi sharif deb atalgan, aholisi esa butun dunyo musulmonlari orasida "buxoriylar" deb e'zozlangan.

"U kishining tavallud sanalarining aniq ko'rsatishimizga sabab, deb yozadi sharqshunos olim. U.Uvatov, - buyuk muhaddisning otalari, o'z davrining olim, fozil kishilaridan bo'lgan va o'g'illarining tug'ilgan kushilaridan bo'lgan va o'g'illarining tug'ulgan kunlarini o'z aksini topgan. "Hadis" so'zi arab tilida "xabar, hikoya" ma'nosini anglatadi.

Arab manbalarida yozilishicha, "avvalo, hadis ilmi - rivoyatdir". Hadislar payg'ambar vafotidan keyin ham ancha vaqt og'zaki tarzda muomalada bo'lgan. VII asrning boshlariga kelib, payg'ambarning gaplari, amallari, qarorlari, xulqlari va axloqiy sifatlarini o'zida aks ettirgan rivoyatni, ya'ni hadislarini jamlash va yozish ishlari boshlangan.

Hadisshunoslik ilmining juda ham rivojlanishi uchun hadislarining Qur'oni Karimdan keyingi musulmon huquqi manbayiga aylanishi, jamiyat taraqqiyoti davomida paydo bo'layotgan muammolarni ijobiy hal etish yo'lidagi urinishlar sabab bo'ldi. Ummaviylar davridayoq hadislar diniy ta'limot va huquqning ikkinchi "ildizi" tarzida qabul qilingan edi. Xuddi shuning uchun hadislarini jamlash, tartibga solish, so'ngra ularni yozib olish, bo'limlarga ajratish va tadqiq etish qunt bilan amalga oshirildi.

Al-Buxoriy hadis ilmini dastlab Buxoroda o'rganishga kirishdi. Bu shaharda yashagan muhaddislar Muhammad ibn Sallom al-Poykandiy (777-839-yillar) va Abdulloh ibn Muhammad al-Masnadiy al- Juf'iy (843-yili vafot etgan) dan hadis ilmini o'rganib, ko'plab hadislarini yod oldi.

O'z navbatida al- Buxoriyning axloqqa oid ta'limotining yaratilishida o'sha davrining siyosiy-ma'naviy muhiti katta ahamiyat kasb etgan. Chunki Arab xalifaligining IX-X asrlardagi turli sohalaridagi taraqqiyoti, hamda jamiyatning qonuniy asosini Qur'oni karim oyatlari va payg'ambarning sunnatlari tashkil qilishi, bu ikki manbani keng va chuqur o'rganish masalasini davr talabi darajasiga ko'targan edi.

Muhammad al-Buxoriy qoldirgan ilmiy asarlar ichida eng kattasi va mashhuri butun dunyo musulmonlarining muqaddas kitoblaridan biri hisoblanmish – "Al-Jom'e as-Sahih" kitobi ulug'lanib dunyoda "Sahihi - Buxoriy" nomi bilan ham mashhurdir. Alloma ibn Saloh (1245-yil vafot etgan) ta'kidlashicha, al-Buxoriyning bu asariga

kiritilgan ishonchli hadislarining soni takrorlanadiganlari bilan birga 7245 ta bo'lib, takrorlanmaydigan holda esa 4000 hadisdan iborat [3:28].

Pedagog olimlardan N.Achilov, A.Zunnunov, K.Hoshimov, O.Musurmonova, S.Nishonova, M.Imomova, A.Samiyev, H.Hamidiy va boshqalar o'z tadqiqotlarida talaba-yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini rivojlantirishda hadislarining ahamiyati haqida to'xtalib o'tganlar.

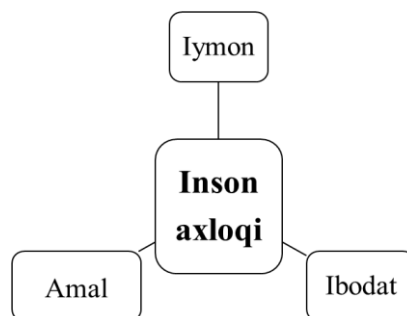
Sharq, xususan, o'zbeklarning milliy tarbiyasi falsafiy metodologik asoslarini sharq falsafiy fikri dunyoni idrok qilishning sharqona "ruhi", uslubi mavjudligini tushunmasdan aniqlab bo'lmaydi. Dunyoni idrok qilishning sharqona tarsi mavjudligidan kelib chiqish yaqin yillargacha ijtimoiy fanlarda yetakchilik qilib kelgan biryozlamalik – yevrosentrizm oqimiga barham beradi.

G'arb kishisining ongidagi antipersonalistik qarash esa islomning bevosita ta'sirida yuzaga keladi. Ana shuning uchun ham yevropalik shaxs mohiyatini islom dinining axloqiy qarashlarisiz tadqiq qilish yanglish xulosalarga olib keladi.

Din haqida so'z yuritilar ekan, pedagogika fanlari doktori M.Quronovning: "Din – dunyoqarashni tashkil qiluvchi ongning tarkibiy qismidir. Dinda inson, uning mohiyati, milliyligi haqida mulohazalarning ulkan, yaxlit tajribasi mavjud. Uning vazifasi e'tiqod orqali inson, jamiyat ruhiyatini uyg'unlashtirish tarbiyalashdir.

Ana shu nuqtayi nazardan har bir din o'zi asoslangan ma'naviy ta'lim va axloqiy tarbiya tizimidir", – degan fikrlari e'tiborga loyiqdir [6:202].

Imom al-Buxoriyning ilmiy pedagogik merosi bilan yaqindan tanishar ekanmiz, insonning axloqiy tarbiyasiga bog'liq bo'lgan, uning xulq-atvorining rivojlanishida muhim o'rin egallovchi 3 ta asosiy va keng qamrovli tushunchalarga duch kelamiz. 1-rasm (xulq- atvorning rivojlanishida muhim o'rin egallovchi asosiy tushunchalar).

Iymon – har bir musulmon uchun asosiy shart hisoblanadi, ya'ni musulmon bo'lish uchun inson balog'atga yetgach, o'z ixtiyori bilan "Allohdan o'zga iloh yo'q, Muhammad uning bandasi va payg'ambari ekaniga shahodat beraman", – degan iborani tilida aytib, dili bilan tasdiqlash talab qilinadi. Payg'ambarimiz iymon haqida shunday deydi: "Iymon so'zda ham amalda ham bo'lmog'i kerak. Iymon kuchaygaydir yoki susaygaydir" [2:13]. Buni iymonni kuchayishi va susayishidagi tarbiyaning rolga ishora sifatida tushunish mumkin. "Iymon" so'zi arabchadan "ishonch, e'tiqod" ma'nolarini anglatadi.

Iymon tor ma'noda Allohga, uning bor ekanligiga ishonmoqlikni bildirsa, keng ma'noda inson barcha amallari uchun mas'ul ekani, yaxshilik uchun mukofot, yomonlik uchun jazo olish muqarrarligiga ishonishlikni ifodalaydi.

Ibodot al-Buxoriy asarlarida axloqqa ta'sir etuvchi ikkinchi vositadir, deb aytish mumkin. Ibodot deganda faqatgina nomoz o'qish, ro'za tutish, zakot berish va haj amallarini bajarishgina tushunilmaydi, balki sabr-toqatli bo'lish, nafsni tiyish, tozalikga rioya qilish, bironing haqqiga xiyonat qilmaslik, va'daga vafodir qilish va yomon illatlardan saqlanish nazarda tutiladi.

Amal tushunchasi imon va ibodat kabi tushunchalarda farq qilib, ko'proq insonning irodasiga, xohishiga bog'liqdir. Masalan, inson bir kishiga yordam berish, bermasligi yoki aksincha, yomonlik qilish mumkin. Bo'lajak pedagoglarning ma'naviy axloqiy tushunchasining ahamiyati kattadir.

Al-Buxoriy asarlarida ta'kidlanishicha, inson qilgan amali tufayli kamolotga yoki inqirozga boradi.

"Al-jomi' as-sahih" va "Al-adab al-mufrad" da insoniy fazilatlaridan ezgulik, iffat, sabr-toqat, qanoat, shukronalik kabi axloqiy xislatlar ulug'lansa, isrofgarchilik, ta'magirlik, ochko'zlik, nafsuhavo, shahvoniy hissiyotlarga berilish, baxillik, johillik kabi illatlar qoralanadi.

Al-Buxoriyning asarlarida odob-axloq masalalaridan tashqari, hozirda davrimizning, asrimizning jahon miqyosidagi umumbashariy muammolari bo'lmish tinchlikni saqlash, ekologiya, inson salomatligi sohalariga oid bir

qator ijobiy fikrlar, talablar, nasihatlar o'rin olgan. Jumladan, "Musulmonning sukmo'g'i-buzuqlik, urushmog'i - kofirlikdir" [2:95], "Yeb ichaveringlar, faqat isrofgilmanglar" [5:102], "Haq taolo o'zi pok, poklikni yaxshi ko'radi, O'zi ochiqqo'l, ochiqqo'llikni yaxshi ko'radi. Eshiklarning oldini pokiza tutinglar!" [4:60] va boshqalar. Agar bu kabi ezgulikka, yaxshilikka chaqiruvchi hodisalar yoshlarning ongiga singdirilib, kelgusida bu nasihatlariga amal qilinsa, yuqoridagi nomlari tilga olingan umumjahon axloqiy muammolarni hal etishda ijobiy natijalarga olib keladi.

Ma'lumki, kelajak avlod haqida qayg'urish, sog'lom va axloqan barkamol naslning tarbiyalab yetishtirishga intilish o'zbek xalqining milliy xususiyati bo'lib, bu yurtida yashayotgan har bir inson o'z farzandining baxтини, fazlu kamolini ko'rish uchun butun umri davomida kurashadi, mehnat qiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, har bir insonning, shuningdek, jamiyatimizning muqaddas vazifasi yuksak ma'naviyatli jismonan sog'lom, aqlan yetuk farzandlar etib tarbiyalash, ota-onasiga, Vataniga sadoqatli shaxs etib voyaga yetkazish lozim. Bu esa, o'z navbatida, ma'naviyatimizni tiklash, mustahkamlash va yuksaltirishimiz bilan amalga oshadi.

Adabiyotlar

1. Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy. Hadis, Al-jome' as-Sahih (Ishonarli to'plam). 1-kitob. -T.: Qomuslar bosh tahririyati, 1991.
2. Al-Buxoriy. Hadis, al-Jome' as-Sahih. 4-kitob. -T.: 1992.
3. Buyuk siymolar, allomalar. 1-kitob. -T.: «Fan», 1995. 28-b.
4. Muhammad payg'ambar qissasi. Hadislar. -T.: «Kamalak», 1991. 60-b.
5. Qur'oni karim. -T.: «Cho'lpon», 1992. 102-b.
6. Quronov M. O'zbekiston umumta'lim maktablarida milliy tarbiyaning ilmiy pedagogik asoslari. // Pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya. -Toshkent: 1998. 202-b.

REZYUME. Maqolada bo'lajak pedagoglarning tayanch ma'naviy kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha Imom al-Buxoriy asarlaridan foydalanish bo'yicha ilmiy mulohazalar bildirilgan.

РЕЗЮМЕ. В статье представлены научные соображения по использованию произведений Имама аль-Бухари для развития основных духовных компетенций будущих педагогов.

SUMMARY. The article presents scientific considerations on the use of the works of Imam al-Bukhari for the development of the basic spiritual competencies of future pedagogues.

MAHMUDXO'JA BEHBUDIY "PADARKUSH" ASARINING YOSHLAR TARBIYASIGA TARBIYAVIY TA'SIRI

X.L.Nyutonova – o'qituvchi

Urganch RANCH texnologiya universiteti

Tayanch so'zlar: ijtimoiy-siyosiy, demokratik, dramaturg, publitsist, jamoat arbobi, axloq, jamiyat, ta'lim, tarbiya, madaniyat, renessans poydevori, tasavvur, bilim, komillik, ziddiyat.

Ключевые слова: общественно-политический, демократический, драматург, публицист, общественный деятель, мораль, общество, образование, воспитание, культура, основы возрождения, воображение, знание, совершенство, конфликт.

Key words: socio-political, democratic, playwright, publicist, public figure, morality, society, education, upbringing, culture, foundations of revival, imagination, knowledge, perfection, conflict.

"Ey Turkiston maorifi ishlarida bo'lg'on o'rtog' va o'g'lonlarim! Men o'zim garchi bandi bo'lsam-da, sizlarni esimdand chiqarmayman va sizlarga vasiyat qilib o'taman!"

Sizlarga vasiyat qilaman: maorif yo'lida ishlay turg'on muallimlarning boshini silangizlar! Maorifga yordam etingiz! O'rtadand nifoqni ko'taringiz! Turkiston bolalarini ilmsiz qo'ymanizlar! Hammaga ozodlik yo'lini ko'rsatingizlar! Bizdek maorif" qurbonlarini yo'qlangizlar! Ozodlikni tezlik ila yuzaga chiqaringizlar! Mumkin qadar ko'proq yangi maktablar ochish, shuningdek maorif va xalq saodatini ta'minlash sohasida tinmay ishlash bizga eng yaxshi haykal bo'ladi!"

(Mahmudxo'ja Behbudiy Vasiyatnomadan)

Kirish: Padarkush drammasi XX asrning boshlarida yaratilgan bo'lib, umumturkiston muammosi haqida yozilgan asar hisoblanadi. Asar qahramonlaridan biri- "Ziyoli" aytganidek Hozir yangi boshqa zamondir. Bu zamonda ilm va hunarsiz xalqning boyligi, axloq va obro'yi ham qo'ldan chiqar, xatto, dini ham zaif bo'lur". Darhaqiqat, har zamon-da ham ilm najot yo'li bo'lib kelgan. Asarning yozilish yillariga qaraydigan bo'lsak, o'lkada tubdan o'zgarishlar girdobida edi. Bir tomondan yemirilish ostonasida turgan

Chor Russiyasi va unga muxolif bo'lgan Ulyanov boshchiligidagi sotsialistik partiya; Ammo afsuslar bo'lsinki, hali hamon Turkistonda yagona maslak g'oya ostida birlashish bo'lmagan. "Qadimchilar" (mutaassib ulomolar) va yangicha hurfiy jaded namoyondalari o'rtasida qarama-qarshiliklar kuzatildi. Bir tomond esa anarxik boshqaruv tizimini yoqlagan bo'lishsa, bir tomond esa yangicha xalqchil nisbatand hurfiylikka asoslangan jamiyat tarafdori bo'lganlar. Jadidchilik harakati keng tus ola boshladi.